Teka Kom. Pol.-Ukr. Związ. Kult. – OL PAN, 2008, 106–114

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЩЕЦИНІ

Krystyna Mariak

Uniwersytet Szczeciński

Streszczenie. W artykule przedstawiony został zarys historii nauczania języka ukraińskiego w Szczecinie: filologia ukraińska w Studium Nauczycielskim (1957–1963): język ukraiński jako drugi jezyk słowiański na filologii rosyjskiej na Uniwersytecie Szczecińskim (od początku lat 90.). Autor skupia uwagę na programach nauczania, podaje charakterystykę ilościową i społeczną słuchaczy SN, podkreśla znaczenie kształcenia nauczycieli języka ukraińskiego w SN w zachowaniu tożsamości językowej i narodowej społeczności ukraińskiej oraz przybliża specyfikę organizacji nauczania języka ukraińskiego jako drugiego języka słowiańskiego.

Słowa kluczowe: ukrainistyka, język ukraiński w Polsce, historia nauczania języka ukraińskiego

Туди, туди усяк спішив,
Де виростала кузня слова,
Де наших прадідів, батьків
Бриніла вільно рідна мова
Її навчитись, полюбить
Минуле славне України
Пізнать з історії століть:
Життя збагнути всі глибини.(...)

Такими словами Яків Гудемчук змалював картину приїзду студентів до Щецина на нововідкриту Вчительську студію. До воєводського міста Грифа з різних місць польської держави з'їжджалися нащадки українців, примусово депортованих в 1947 р., які опинилися на чужих, північно – західних землях Польщі. 150 тисяч українців внаслідок акції „*Вісла*" було приречених на асиміляцію, цілковиту денаціоналізацію. Служити цьому мали, перш за все, розпорошення на нових місцях проживання, а також численні обмеження, в основному, заборона повернень на рідні землі, суворий нагляд над українським населенням, його контактами і навіть особистою кореспонденцією, а також незвичайно важке економічне становище та психічний терор з боку місцевих органів адміністрації і польського оточення.

Пробуючи протиставитись цим діям, українці почали гуртуватися та створювати свої організації (у 1956 р. покликано до життя Українське

суспільно – культурне товариство – УСКТ), намагатися відкривати українські школи та пункти навчання української мови (ПНУМ).

За офіційними даними, у шкільному році 1952/1953 — організовано навчання української мови в 24 школах, для 487 учнів. На скільки реальним було це число – годі сказати, тому що вже в наступному році численність таких шкіл зменшилась до 18- ти, а учнів до 330[1]. Найбільш палючою справою цього періоду було проголошуване багатьма переселенцями бажання повернення на рідні землі. Крім цього, головною була потреба покращення економічно – соціальних умов життя українців, які переважно отримували старі, знищені війною хати та зруйновані понімецькі приміщення.

Українці своє перебування на північно – західних землях Польщі трактували як тимчасове, тому і не робили нічого, щоб не запускати коріння на чужині, у не своїй землі. Одначе, як з часом виявилось, ніхто з польської влади і не говорив про якусь збірну акцію повернення. Піднято, натомість, спробу допомоги українському населенню. І це не тільки у економічній сфері.

Одним із чолових питань, розроблених на II пленумі Українського суспільного – культурного товариства (16 грудня 1956 р.), був розвиток шкільництва та ведення широко розгорнутої праці на ниві культурно – освітній. У ряді основоположників, які найбільш спричинилися до розвитку українського шкільництва на Щецинщині, слід поставити Ольгу Васильків, Генерального Секретаря Президії ГП УСКТ, яка прийшла на місце Г. Боярського. Разом зі створенням УСКТ почали створюватися пункти навчання української мови (ПНУМ) і школи з українською мовою навчання. Як подає С. Заброварний у своїй книжці „*На землі чужосторонській*”, у 1955/1956 було 82 ПНУМ, а вже на рік пізніше – 141[2].

Саме Ольга Васильків доклала найбільше зусиль у розвитку українського шкільництва. Зустрічаючись часто з відповідальними працівниками Міністерства освіти на конференціях, обговорювала актуальні проблеми українського шкільництва у Польщі, зокрема потребу підготовки кваліфікованих вчителів. З метою розв’язання цієї потреби слід було розпочати процес навчання майбутніх педагогічних кадрів, які відіграли б роль провідника в українській громаді та збудника національної свідомості й збереження своєї тотожності для розпорошених на чужині українців.

[1] С. Заброварний. *На землі чужосторонській*, *Пропам'ятна книга випусників україністики Вчительської студії у Щеціні* (*1957–1963*), с. 15, Варшава – Щецін 2001, Пояснення заголовка: На землі чужосторонській – заголовок, взятий з поезії Ліни Костенко, вона – бо вела заняття зі студентами першого курсу україністики.

[2] Там само, с. 12

Число	Воєвідство	Місто	Кількість студентів	Разом
1	Гданське	Ельблонг	3	4
		Квідзинь	1	
2	Кошалінське	Битів	4	17
		Б′ялогард	1	
		Дравсько Пом.	1	
		Колобжег	1	
		Кошалін	1	
		М′ястко	3	
		Славно	1	
		Слупськ	2	
		Члухів	2	
		Щецінек	1	
3	Щецінське	Грифіно	1	13
		Грифіце	5	
		Лобез	1	
		Новогард	1	
		Старгард Щец.	3	
		Щецін	2	
4	Зеленогірське	Гожів Влкп.	1	3
		Шпротава	2	
5	Вроцлавське	Болеславець	2	7
		Любін Лігницький	3	
		Олесьніца	1	
		Злотория	1	
6	Познанське	Піла	1	2
		Познань	1	
7	Лодзке	Лодз	2	2
8	Ряшівське	Лсько	1	5
		Любачів	3	
		Сянік	1	
9	Люблинське	Томашів Любл.	2	4
		Холм	1	
		Володава	1	
10	Білостоцьке	Білосток	1	2
		Голдап	1	
11	Ольштинське	Бартошиці	3	33
		Бранєво	4	
		Венгожево	6	
		Гіжицько	2	
		Гурово Ілавецьке	9	
		Кентшин	2	
		Моронг	2	
		Ольштин	1	
		Пасленк	1	
		Суш	3	

Одна з таких конференцій з директорами департаментів цього ж Міністерства відбулася 8 лютого 1957 р. З українського боку, крім Ольги Васильків, брав у ній участь журналіст „*Нашого Слова*" Микола Сивіцький. Серед багатьох шкільних проблем вирішено там справу створення у Вчительській студії (ВС, його польський відповідник – Studium Nauczycielskie) в Щецині секції української філології. 14 лютого 1957 р. на зустрічі із директором Вчительської студії обговорювалися технічні справи відкриття української філології (україністики)[3]. Функцію директора ВС у роках 1954–1959 виконував Мар'ян Косовський, який на україністиці читав лекції зі світової літератури. Після нього посаду цю обійняв Ян Саросєк (1959–1965), викладач історії виховання і педагогіки.

Зберігаючи у пам'яті те все, з чого окрадено їх батьків – переселенців, з цілої духовно – матеріальної спадщини, залишеної на рідних землях, а в основному задля збереження історичної пам'яті, молоді українці поступали до вищих навчальних закладів (в тому й до щецинського ВНЗ), стаючи студентами щецинської україністики. Вибір їхній був правильним. Часто повторювані вислови студентів: *роки проведені на щецинській україністиці – це найкращі роки в моєму молодечому житті* [4] – вповні це підтверджують.

Вчительська студія у Щецині вважалася піввищою школою, яка готувала вчителів до навчання в класах V–VII початкової школи. Вступаючи на цей факультет, студенти складали вступні іспити – письмовий з української мови та усний з польської літератури. Пізніше форму цю замінено на т.зв. *«кваліфікаційну розмову»*, тобто звичайну особисту розмову екзаменатора з кандидатом. Сталось так тому, що мало хто з кандидатів знав українську мову, більшість з них послуговувалась говіркою, винесеною з дому.

Таблиця 1 ілюструє, звідки походили студенти. Лиш 9 приїхали з рідних земель (Ряшівське і Люблінське), значна частина – це переселенці та їхні діти з Ольштинського, Кошалінського та Щецинського воєводств[5].

ПЛАНИ НАВЧАННЯ І ВИКЛАДАЧІ

Термін навчання у Вчительській студії в Щецині тривав два роки. Заняття, як у всіх вищих навчальних закладах, закінчувались заліками та іспитами. Весь процес навчання можна поділити на 4 площини, які відносяться

[3] „*Наше Слово*" Нр 7, Варшава 1957, с. 4.

[4] С. Заброварним *На землі чужосторонській*, цит. праця, с. 8.

[5] Там само, с. 24.

до загального та спеціалізованого знання та всесвітньої, загальногуманітарної освіти:

1. **українська філологія**

2. **загальна філологія** – із сильним підкресленням польської граматики та польської літератури.

3. **педагогіка** – методика початкового навчання, історія виховання, психологія

4. **загальні предмети** – філософія, фізкультура, чужі мови (російська мова рахувалась як обов'язкова).

Оскільки тема нашої статті торкається виключно української філології, свою увагу зосередимо на її короткій характеристиці. Студенти як майбутні вчителі української мови, тобто вихователі молодого покоління свідомих українців, вивчали, крім історії української літератури та історії України (у роках 1957–1962 викладачем був Володимир Посацький, його помічником – Рубін Пізем, який від 1961–1963 навчав також граматики української мови), методику навчання української мови, як і саму українську літературу для дітей та молоді, яку тоді вів Володимир Посацький. У 1960 р. на роботу прийшла мгр. Данута Ярчак, яка вела заняття з історії української літератури та описової граматики української мови.

Доповненням теоретичної науки була практика, яку студенти проходили в тих місцевостях, де існували школи з українською мовою навчання, напр. у Білому Борі, у Банях Мазурських чи Чахові (невеличка місцевість у колишньому щецинському воєводстві).

Вчительська Студія у Щецині не існувала довго. ЇЇ коротке життя було наслідком загальноіснуючої у цей час тенденції до змін в освіті. Невдовзі у Польщі ліквідовано було піввищі вчительські студії. Така доля зустріла і Щецинську Вчительську студію, яку насамперед поєднано із II Вчительською студією, а потім на основі їх двох було створено Вищу Вчительську Студію, перейменовану з часом на Вищу Педагогічну Школу. Як читаємо в анкетах, надісланих випускниками ВС, *майже всі вони продовжували заочне навчання у вищих школах і здобули ступінь магістра різних спеціальностей*.[6]

Не знаємо точного числа україністів, які завершили процес навчання. Протягом шкільного року деякі відходили чи то до вищих шкіл на інші факультети, ще інші до праці або, зовсім зневірені, покидали науку і повертались до рідного села. За архівними даними щецинську україністику закінчило і отримало дипломи:

у 1959 р. – 29 випускників
у 1960 р. – 22 випускників
у 1961 р. – 15 випускників
у 1962 р. – 14 випускників

[6] Там само, с. 34.

у 1963 р. – 13. випускників
Всього: 93 особи [7]

На перший курс планувалося прийняти 40 кандидатів, які закінчили середню школу і отримали атестат зрілості. Плановано також ведення курсу для вчителів української мови, які не мали повної учительської кваліфікації. Однак виявилось, що не було бажаючих. До 16 травня, як інформувало „*Наше Слово*", надійшло всього сім заяв, з чого половина не мала повної середньої школи[8]. Розгорнено тоді дуже активно агітаційну акцію, завдяки якій з'явились нові зголошення й науку почало 28 осіб.

Проблема набору відповідного числа кандидатів на українську філологію у Щецині повторювалася кожного чергового року. Підтверджує це стаття Галини Кошицької, яка у „*Нашому Слові*" № 33 ось як наголошувала на цій проблемі*: хочу вдарити в дзвін на тривогу. Йдеться про україністику в Щецині, на яку зголосилося дев'ять кандидатів, а іспити здавало тільки сім. При такій активності може трапитися, що зовсім не відкриють першого курсу (бо треба найменше 15 осіб)*[9].

У чергових роках число студентів систематично зменшувалась, аж остаточно скотилась до мінімуму та однозначно занепала. У 1958 р. вдалося ще набрати відповідну кількість кандидатів, але у наступних роках ледве досягали вказаної норми. Це й було основною причиною закриття у місяці червні 1963 р. української філології у Щецині.

Підсумовуючи цей перший етап існування україністики у останньому серед найдальше на захід висунутих міст Польщі, слід сказати, що Вчительська студія у Щецині відіграла важливу роль на початковому етапі організації українського шкільництва у Польщі. Найважливішим її успіхом було те, що протягом дворічного існування вона змогла випустити і випустила перших кваліфікованих вчителів української мови. Для порівняння скажу, що існуюча від 1953 р. варшавська україністика могла дати випускників лише через п'ять років. Подібно – існуючий в той же час Педагогічний ліцей у Бартошицях, де також введено навчання українською мовою.

Щецин, як перший, уже в 1959 р. випустив понад 20 кваліфікованих вчителів, які могли передавати молодому поколінню дух традицій і прищеплювати любов до рідної мови, традиції та культури. Звичайно, не всі з-посеред них почали свою першу роботу у школі, частина ж далі спеціалізувалась у інших галузях освіти, з метою здобуття нової професії, частина підвищувала свою кваліфікацію, а частина просто виїхала і почала роботу на своїх місцях проживання. Одначе роль, яку своєчасно відіграв Щецин, потрібно поставити на вершину досягнень українства у Польщі.

[7] Там само, с. 21.
[8] „*Наше Слово*" Нр 21, Варшава 1957, с. 5.
[9] „*Наше Слово*" Нр 33, Варшава 1957, с. 7.

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТЕПЕР

З 1963 по 1990 роки був мертвий період. Щецин, у якому цвіла російська мова у розумінні університетському, запропастив десь по дорозі свого молодшого брата.

Загальнодержавні зміни, трансформація, нові виклики часу, а перш за все зміна системи довели до деяких змін та наново спрямували професорські очі на схід, у ширшому масштабі.

09.03.1990 р. – директор Інституту російської й слов'янської філологій – проф. Євгенія Кухарська звертається до ректора Щецинського університету проф. Тадеуша Вєжбицького з внеском про зміну організації навчання в Інституті та про створення сполучених факультетів: російської філології із польською, російської філології із українською та чеською мовою (bohemistyka). Отримавши на це згоду, в Щецині відкриваються об'єднані філології, а разом із ними змінюється назва Інституту російської й слов'янської філології на Інститут Слов'янської Філології (ця назва існує по сьогоднішній день).

Проф. Є.Кухарська вважається головним ініціатором та основоположником україністики, Отримує також завдання організації українознавчої спеціалізації. Ініціативу цю схвалює, і у міру своїх можливостей підтримує Українське суспільно-культурне товариство (ОУП). Допомогу в організації запланованих починів надає також Варшавський університет та Католицький Університет Люблінський (КУЛ-ь). Слід підкреслити особисте зацікавлення двох великих авторитетів тогочасного слов'янського світу науки у Польщі в особах професорів Михайла Лесіва та Ришарда Лужного.

Проект плану студій цієї спеціалізації обіймає такі українознавчі предмети: *«Вибрані питання з історії української літератури» «Описова граматика української мови« «Історична граматика української мови« та «Практична наука української мови«*[10]. Разом у кількості 765 годин.

Російська філологія з додатковою українською мовою починає діяти від 1991 року (академічний рік 1991/1992).

Проф. Є. Кухарська безупинно клопочеться про фінансове забезпечення вище згаданої спеціалізації. Багатократно старається роздобути гроші не лише в межах місцевого ВНЗ у Щецині та в адміністрації Щецинського Воєводи, але також пробує добитись до Міністерства освіти.

З метою здобуття відповідних кадрів проф. Кухарська звертається до Ректора Львівського університету з проханням відрядити до праці в Інституті Слов'янської Філології спеціаліста з української філології. У роках 1991–1992

[10] Архівні дані Інституту Слов'янської Філології у Щецині.

українознавчі заняття ведуть викладачі Університету ім. Івана Франко із Львова проф. Іван Денисюк та мгр. Володимир Микитюк. Плановано також, хоч безуспішно, підняти співпрацю із проф. Теофілом Комартинецьом.

У 1993 р. Ректор Львівського університету направляє у Щецин проф. Михайла Алексєєнка, який від 1995 р. вже на постійно працює на повній ставці надзвичайного професора, а від 2006 р. звичайного професора Щецинського університету[11].

У перші роки існування нової спеціалізації заняття із української мови веде мгр. Данута Ярчак. Від 1993/1994 працю в Інституті розпочинає мгр. Анна Горнятко, випускниця Варшавської україністики, а на рік пізніше – мгр. Андрій Вонторський. Подальша доля щецинської україністики пов'язана із розвитком молодих кадрів.

Мгр. Анна Горнятко здобуває у 2000 році звання доктора гуманістичних наук з української літератури у Львівському університеті ім. Івана Франко, а мгр. А. Вонторський це саме – лиш три роки пізніше.

Зараз молоді вчені надалі працюють над власним науковим розвитком та здобуванням чергових звань.

На сьогоднішній день у структурі Інституту слов'янської філології (ІСФ) діє Кафедра російської літератури, Кафедра української літератури та Компаративістики. Директором Інституту є проф. Христина Янашек, а її заступником – випускниця російської філології Щецинського університету др. Мирослава Горди.

Українська мова ведеться як друга слов'янська мова на інших спеціалізаціях тобто на чистій російській філології, на філології російській, об'єднаній із польською філологією, а також на російській філології із додатковою чеською мовою.

З 2003/2004 року українська філологія ведеться у формі студій, поєднаних із 5-річними магістерськими студіями на російській філології. Її випускники готують дипломні роботи з україністики. Семінар веде проф. Михайло Алексєєнко. Перші випускники вийдуть із мурів Щецинського університету цього ж 2008 року.

У зв'язку із введенням у Польщі Болонської системи навчання у вищій освіті, з року 2007/2008 Інститут слов'янської філології запровадив студії І-го ступеня (3-річні) на спеціалізації російсько – українська філологія. Студії будуть завершені кінцевим екзаменом в обсязі української філології.

Перед нами, здається, світле майбутнє у галузі розвитку української мови. Охочих не бракує, Студенти чимраз – то цікавіше та з більшим уподобанням дивляться на схід, маючи на увазі власну користь та добрий розвиток польсько-українських відносин.

[11] Там само.

HISTORY OF UKRAINIAN LANGUAGE TEACHING IN SZCZECIN

Summary. The article presents an outline of the history of Ukrainian language teaching in Szczecin: Ukrainian Philology at the Teachers College (1957–1963): Ukrainian as the second Slavic language at Russian Philology at the University of Szczecin (since the early 1990s). The author focuses upon the curriculum, characterizes the number and the social background of the Teachers College students, emphasizes the significance of educating Ukrainian language teachers at the Teachers College for the preservation of linguistic and national identity of the Ukrainian community as well as presents the organization of teaching Ukrainian as the second Slavic language.

Key words: Ukrainian philology, Ukrainian language in Poland, history of Ukrainian language teaching